KUML
1997-98

KUML 1999

KUML 1999

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Redaktion: Jesper Laursen

Omslag: Jørgen Mührmann-Lund

Korrektur: Anne Lise Hansen, Hanne Plaetner og Jytte Ræbild

Tilrettelægning: Narayana Press

Tryk: Narayana Press

Skrift: Bembo 12/13

Papir: 115g Arctic Silk

Copyright © 1999 Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-88415-01-5

ISSN 0454-6245

Indhold/Contents

<i>Jan Skamby Madsen: Hans Jørgen Madsen – Worsaae-medaillen 13. maj 1999</i>	7
Hans Jørgen Madsen – the Worsaae Medal 13th of May 1999	9
<i>Lutz Klassen: Prestigeøkser af sjældne alpine bjergarter</i>	
En glemt og overset fundgruppe fra ældre stenalders slutning i Danmark	11
Prestige axes of rare alpine rock – A forgotten and overlooked find group from the end of the early Stone Age in Denmark	48
<i>Kirsten Prangsgaard, Svend Th. Andersen, Henrik Breuning-Madsen, Mads Holst, Claus Malmros og David Robinson: Gravhøje ved Lejrskov</i>	
Undersøgelse af fem høje	53
The investigation of five burial mounds at Lejrskov	95
<i>Karen Margrethe Hornstrup: Brandgrave fra yngre bronzealder</i>	
Muligheder og perspektiver	99
Cremation graves from the late Bronze Age – possibilities and perspectives	142
<i>Stine Wiell: Vimose. Fundhistorie</i>	147
A history of the Vimose finds	167
<i>Claus von Carnap-Bornheim: Vimose. “Nye” fund</i>	169
Vimose	178
<i>Folmer Christiansen: Jelling. Bebyggelse fra jernalder og vikingetid</i>	181
Jelling. Settlements from the Iron Age and the Viking Age	220
<i>Mads Ravn: Nybro. En trævej fra Kong Godfreds tid</i>	227
Nybro. A wooden track from the age of King Godfred	255
<i>Bjarne Lønborg: Vikingetidens kvindedragter</i>	259
Women’s Dresses of the Viking Age	266
<i>Hans Krøgaard Kristensen: Hospitalsbygningen ved Øm Kloster</i>	
Arkæologisk undersøgelse af en stor senmiddelalderlig bygning og en nyfundet kanal	269
The hospital of the Øm Monastery. The archaeological investigation of a large, late medieval building	294
Anmeldelser	297
Jysk Arkæologisk Selskab 1998	335
Jysk Arkæologisk Selskabs skrifter	339

Vimose

Fundhistorie

Af STINE WIELL

De først kendte oldsager fra Vimose nordvest for Odense dukkede op i anden halvdel af 1700-årene, men det varede et halvt århundrede, før oldsagerne kom til en større offentligheds kendskab. Det skete bl.a. gennem oprettelsen af en række museer i landets provinser. Her og på udvalgte undervisningssteder blev karakteristiske oldsager fra hele oldtiden uddeponeret fra hovedmuseet i København, Det Kongelige Museum for Nordiske Oldsager, i samtiden populært kaldet Oldnordisk Museum. De fra Vimose skulle repræsentere ældre jernalder eller blot jernalderen og var alene de almindeligste og ingen særlige kostbarheder. Det var forskellige slags lanser og spyd, sværd eller sværdbeslag, skjoldbuler, skjoldhåndtag, dele af skjoldbrædder, samt andet personligt udstyr.

I dag findes der oldsager fra Vimose mange steder f.eks. i Aalborg, Århus, Lund, Odense, Rødding, Slesvig og Sorø. Størst er samlingerne i København og i Odense.

Nogle af de ældst uddeponerede oldsager, som i dag findes i Slesvig stammer fra Flensborgsamlingen, der i særlig grad blev favoriseret med oldsager fra Vimose i årene 1853 og 1857. Hertil lægges også de, som kong Frederik VII skænkede i 1860. Flensborgsamlingen eksisterede kun i få år, og indgik som følge af det danske nederlag i krigen med Preussen og Østrig i 1864 i oldsagssamlingen i Kiel. Efter 2. Verdenskrig, hvor Kielermuseet var blevet udbombet, blev et nyt museum grundlagt i Slesvig. Den omtumlede tilværelse har betydet et større tab af oldsager end andre steder. Af de i alt 28 oldsager fra Vimose kan kun knap halvdelen identificeres i dag.

Det var ønsket om at fremme den nye folkeoplysende rolle, som de unge provinsmuseer i 1850-erne og 1860-erne repræsenterede, og fra denne tid stammer de fleste uddeponeringer på museerne. Den samme tanke ligger bag Oldnordisk Museums uddeponeringer på andre undervisningssteder, f.eks. på Lunds Universitets Historiske Museum, på Sorø Akademi og på Rødding Højskole.

I midten af 1800-årene tog også udforskningen af oldtiden gennem udgravninger et opsving. Baggrunden for de store mosefund var en stigende tørveudvinding, og regelmæssige indsendelser af oldsager fra Vi-

mose efter 1848 til museet i København betød, at egentlige udgravninger pressede sig på. Derfor fortælles i det følgende om baggrunden for og gennemførelsen af udgravningerne i 1859 og 1865, og hvad deraf fulgte.

Et “vakt” fruentimmer og en trofast præst

“Da jeg endskjönt Fruentimmer altid har haft levende Interesse for Oldtiden og dens Minder har jeg ogsaa søgt at opmuntre Almuesmand at være opmærksom paa hvad de fandt og bringe mig det.” Med de ord indsendte præstefruen Louise Brorson i 1848 adskillige våben, som umiddelbart før var blevet fundet ved tørveskæring i Vimose. Det var første gang hun skrev til museet i København. Før den tid havde hun afleveret de oldsager, som hun selv eller andre havde fundet, direkte til Frederik VII, der havde været guvernør på Fyn, indtil han blev konge i 1848.

Året efter indsendte Louise Brorson mere. Denne gang var det ikke alene våben. Mellem tingene var der også en figur af bronze, der mindede hende om en ørn (fig.1). Den sad, da den blev fundet: “paa en Stang, hvortil der var befæstet et Flag, hvis Farve var *rødt* og *blaat*, men ved den mindste Berørelse faldt Sammen, da det laae i en blød Masse.” Fra et andet sted i mosen indsendte hun noget smedeværktøj, et stykke rav og et stykke træ. Træstykket havde indridsede figurer, der mindede Louise Brorson om runer.¹

Så usædvanlige fund medførte, at museet bad om yderligere oplysninger. Om bronzefiguren fortalte Louise Brorson, at finderen havde oplyst, at han nedenunder havde kunnet se bunden af et skib eller en båd, som han på grund af vand ikke kunne komme til. Hendes konklusion var derfor, at flagstangen havde siddet på et skib. I dag forklares bronzefiguren, der er forgyldt, som et hoved af et fabeldyr, en grif. Den er af ren romersk oprindelse. Arkæologen C. Engelhardt (1825–1881) foreslog senere, at den måske havde siddet på en hjelm. Selv fandt han dog forklaringen usikker. Eftertidens arkæologer har taget Engelhardts gamle forslag til dens funktion for givet. Det skyldes et senere fund af en romersk hjelm fra Frankfurt-Heddernheim. Den er prydet med hovedet af en grif.² Motivet er imidlertid den eneste lighed, idet grifhovedet sidder på forreste del af en lang, hvælvet kam af metal fra hjelmens midte til bagerst i nakken.

Der er efter de nu erkendte fundoplysninger en anden funktionsmulighed. Det kunne være, at grifhovedet havde siddet på en romersk standart af typen med et farvet banner. Forskellige romerske militærenheders standarter er kendt fra samtidige billeder, f.eks. i mosaikgulve eller på monumenter, som har skullet fortælle om romernes gloriose kampe med germanerne. Når det gælder træstykket, kan det måske vække til eftertanke, at oplysningerne om de mulige runer ikke medførte yderligere kor-

Fig 1. Grifhovedet af bronze blev fundet i Vimose i 1849. En grif er et fabeldyr, som oftest en ørn med karakteristiske træk også fra en løve. Den oldgræske samtidshistoriker Herodot (ca. 480 - ca. 420 f.Kr.) fortalte, at griffen vogtede guld i Skythiens bjerge og derfor skulle skræmme og advare. Det er grunden til, at den blev benyttet som symbol i romernes militærudrustninger. (Efter Engelhardt 1869, Pl. 4, 1.)

The bronze griffin head was found in Vimose in 1849. A griffin is a fabulous monster, most often resembling a mixture of an eagle and a lion. The ancient Greek historian, Herodotus (c. 480 - c. 420 BC), described the griffin as an animal, which guarded gold in the Scythian mountains. It was therefore considered a scaring and warning animal. This is why the Romans used the griffin as a symbol for their military equipment. (From Engelhardt 1869, pl. 4.1)

respondance. Træstykket er forgæves eftersøgt på Nationalmuseet, og om det var runer lader sig derfor i dag ikke dokumentere. Måske blev det slet ikke indsendt. Senere udgravere i Vimose omtaler ikke dette men andre runefund. Runer var dengang som nu både sjældne og betydningsfulde. De blev opfattet som værende fra middelalderen og var med til at aldersbestemme mosefundene. Først i 1853/54 blev det erkendt, at der var en aldersforskel mellem runerne fra mosefundene og runerne på sten fra vikingetiden. Dette betød bl.a., at arkæologen J.J.A. Worsaae (1821-1885) kunne inddele jernalderen i en ældre og en yngre periode. Sidstnævnte omfattede vikingetiden.

Hvad Louise Brorson før 1848 havde afleveret til den senere konge, fremgår ikke af korrespondancen med museet i København. Men at det har været særlige fund, er der ingen tvivl om. Da kongens oldsagssamling

senere indgik i Oldnordisk Museums samlinger, var der fra Vimose rester af flere ringbrynjer og et brudstykke af et livbælte, der også bestod af sammenflettede jernringe.³

I 1849 flyttede Louise Brorson til Odense, fordi hendes mand var død. Dog havde hun bedt den nye præst i Allese, E.C. Meldal (1804-1872) om at tage sig af denne sag fremover. Det gjorde han med stor omhu i de efterfølgende mange år. Det er ikke mindst hans skyld, at en række betydende oldsager fra Vimose er blevet reddet.

Siden 1848 var der hvert år blevet indsendt oldsager fra Vimose til Oldnordisk Museum.⁴ Ifølge en senere udgraver i 1859, arkæologen C.F. Herbst (1818-1911), var det 861 af ham artsbestemte enkeltoldsager fra perioden 1848-1858.

Også efter Meldals tid blev der fundet oldsager, nogle kom til København, andre til museet i Odense. Dette skete især via en stor privatsamler Chr. Mikkelsen (1844-1924). Han var apoteker på Odense Svane Apotek. Hans søn apoteker Poul Helweg Mikkelsen (1876-1940) var mindst ligeså interesseret i arkæologi og påtog sig ovenikøbet udgifterne ved endnu en udgravning i 1931.⁵

En mislykket optakt til de egentlige udgravninger

De store mosefund med våben fra jernalderen indtog i midten af forrige århundrede en fremtrædende plads i den begyndende udforskning af jernalderen. Det var ikke kun tilfældet i Vimose, men også for oldsager i andre tørvemoser. I årene 1850 til 1853 ville Worsaae, som var ansvarlig for fortidsminderne i landskabet, gerne selv have gravet i Vimose. Men det lykkedes ikke. Oldnordisk Museum og dets direktør, C.J. Thomsen (1788-1865), var en naturlig samarbejdspartner, fordi museet senere skulle tage sig af de fundne oldsagers fornødne konservering, vedligeholdelse og udstilling. Worsaae ville ikke alene på de givne betingelser – og slet ikke efter at have set, hvordan oldsagerne lå i mosen. Forholdene var mere komplicerede end som så. At Worsaaes betingelser havde at gøre med store økonomiske udgifter, som de to parter måske skulle dele, er ikke utænkeligt.⁶

Nogle år senere indsendte en studerende, P.B. Obel, der i 1856/57 periodisk opholdt sig i Odense, oldsager fra Vimose til Oldnordisk Museum i København. Museet takkede og undlod ikke at omtale, at pastor Meldal i Allese før havde indsendt oldsager på findernes vegne. Hertil svarede Obel, at han allerede havde været i kontakt med Meldal og nævnt for ham, at han, Obel, gerne fremover ville indsende alt, hvad der kom fra mosen. Unge Obel luftede overfor museet også muligheden for, at han

selv foretog en udgravning. Den 5. juli skrev museet både til Meldal og til Obel. Det fremgår af konceptet til Meldal, at Obels mellemkomst med museet var sket uden museets medvirken, og at det fortsat betragtede det gode samarbejde med Meldal som givet. Obel fik samme besked. Om end formuleret diplomatisk er det helt klart, at Obel blev bedt om at holde fingrene væk! Det fremgår ikke af museets brev, hvad baggrunden for den afvisende holdning til Obel var. Meldal formulerede en mulighed. Han frygtede, at en øget efterspørgsel af oldsager fra flere personer kunne være med til at presse prisen på oldsager op.⁷

Meldal indsendte, som han plejede, oldsager i 1856 og 1857 og den sædvanlige korrespondance fulgte.⁸ Men det betød ikke, at den ivrige Obel lå på den lade side. For på ét punkt var Obels engagement blevet imødekommet. Præsten i Allese kunne naturligvis ikke være til stede, når der blev gravet tørv, men det kunne Obel måske?

I 1858 lykkedes det ham åbenbart – ifølge egne ord til Thomsen – at få dennes accept til at foretage, hvad Obel selv kaldte “udgravningsforsøg” i Vimose. I juni 1858 var resultatet negativt. Obel fandt næsten intet. I juli måned gik det bedre, og han fandt da en række oldsager. Særlig glad var han for et beslag til en sværdske, som var over 10 cm langt. Det var, skrev han til Thomsen, forgyldt – om ikke helt af guld – og med et par runer.

Det var ikke rigtigt, hverken at det var af guld, eller at det havde indskrift med runer. Der er ikke tale om dét af Worsaae i 1854 publicerede beslag med runer: det var fundet allerede i 1853.⁹ Den 18. juli 1858 skrev Obel, at han ville sende de fundne oldsager til museet i København. Dét skyldtes, at han havde fået tilbudt arbejde. Han skulle deltage i opførelse af et gasværk i Vejle. Til dette arbejde håbede han på Thomsens anbefaling. Obel fik jobbet med eller uden Thomsens anbefaling.

Thomsen var slet ikke tilfreds med Obels forsendelse af de mosefundne oldsager, og det medførte en skriftlig undskyldning, som Obel sendte fra Vejle. Han indrømmede, at det var gået for stærkt. Det var ikke ham selv, som havde pakket – men hans familie. Hermed sluttede Obels korte, og – må det vist erkendes – lidet glørværdige karriere som feltarkæolog.¹⁰

Det blev Meldal som skulle “rage kastanjerne ud af ilden” efter Obel og udbetale dusører for det fundne. Obel havde i følge Meldal fundet 24 spyd- og lansespids, nogle håndtag til sværd, beslag og dupsko af bronze, et par økser, en skjoldbule m.v. Meldal fik først stillet 20, senere yderligere 5 Rdlr. til rådighed af Oldnordisk Museum. Det tog nogen tid at fordele pengene retfærdigt til de rette. Meldal måtte først tale med hver enkelt lodsejer for at få at vide, hvad der var blevet fundet hvor. Men det lykkedes, så næsten alle blev tilfredse. Selv den lodsejer, som Obel havde indbildt, at et beslag var af guld, var tilfreds. Det blev Rasmus Hansen, i

hvis lod de fleste oldsager var fundet, derimod ikke. Obel havde nemlig lovet ham en stor dusør, fordi der hos ham skulle være blevet fundet både guld og sølv, hvad der imidlertid ikke var tilfældet. Brevet afsluttes med Meldals håb om, at en planlagt undersøgelse, som han havde hørt måske kunne ske næste sommer, ville foregå under "kyndig Veiledning."¹¹

Det uheldige arkæologiske mellem spil fra 1856 til 1858 har sikkert ikke været uden betydning for det efterfølgende forløb. En udgravning pressede sig på. Men det var ikke den hurtige Worsaae, som tilbage i 1853 havde sagt fra, der nu kom til at grave, men den grundige Herbst, ansat under Thomsen på Oldnordisk Museum. Han var nu manden på stedet, klar til at grave den følgende sommer.

Udgravningen i 1859

Herbst forberedte sig omhyggeligt. Han bad Meldal om at skaffe sig et matrikelkort, satte sig grundigt ind i, hvad der før var fundet, hvornår og hvor samt i, hvad der før var blevet udbetalt i dusører og til hvem (fig. 2).¹²

Gravetilladelsen forelå underskrevet af syv lodsejere i slutningen af maj 1859. Betingelserne var, at museet frit måtte benytte en af vandpumperne, at der blev givet fuld erstatning for metalværdien af guld- og sølvgenstande, samt at passende dusører for alle andre oldsager efter museets skøn også kunne udbetales. Nok en vandsnegl stillede pastor Meldal til rådighed og takket være disse og den lave vandstand i den tørre sommer gennemførtes udgravningen problemfrit.¹³

Fig. 2. Del af matrikelkort fra 1859 med C.F. Herbsts påtegning af de ved udgravningen berørte grundejere i Vimose. Allesøe ligger nord for det markante ejerlavsskel, Broby syd for. Foto: Per Poulsen, Nationalmuseet.

Detail of a land register map from 1859, with C.F. Herbst's notes concerning the affected landowners in Vimose. Allesøe is north of the distinct landowner boundary, whereas Broby lies to the South. Photo: Per Poulsen, the National Museum.

Udgravningen fandt sted de sidste tre uger af juli. Herbst førte daglig gravebog over, hvad der var blevet fundet, hvordan og hvor. Han tegnede fundenes indbyrdes placering i de enkelte graveområder i en særlig skitsebog. I de tilhørende fundlister blev dybden af de enkelte fund og mosebunden beskrevet. De akkurate notater er i dag hovedkilden til vor viden om denne gravning i Vimose, og kan give betydelig større indsigt end de foregående undersøgelser.¹⁴

I de første dage fik og købte Herbst en hel del tidligere fundne oldsager og afsatte tørvegravene på et oversigtskort. I udgravningen deltog derefter næsten dagligt mellem to og fire arbejdsfolk. Geologen professor Japetus Steenstrup (1813–1897) deltog de første to uger. Det var fra ham, den gennemgående ledetråd til bestemmelse af mosens art og dybde stammede. Han fastslog, at mosen havde været en ferskvandssø i jernalderen, da oldsagerne var blevet henlagt. Når der blev fundet muslinge- og ferskvandssneglehuse var mosens bund nået. Under den var rent ler. Det var som regel i en dybde af lidt over 3 m. Mosen var meget kalkholdig og mange oldsager var, når de blev fundet, indkapslet i kalk, der blev slået af.

Arbejdsdagene var lange. De begyndte kl. 7 om morgenen og for Herbsts vedkommende sluttede de først sent om aftenen. Humøret var godt. Herbst både noterede, tegnede og optog oldsager. Til Thomsen skrev han optimistisk, at han da regnede med, at museet bekostede nye hænder, fordi de, han havde, gik "itu af at rode i Törvemudderet".¹⁵

Hvis det var rigtigt, at der i mosen lå et skib, som finderen af grifhovedet tilbage i 1849 havde set, og som Louise Brorson dengang havde beskrevet for Thomsen, kan det i dag rekonstrueres, hvor omtrent begge dele var beliggende. Den 14. juli fandtes agterenden af en udhulet egestammebåd (fig. 3).

Agterenden var knap to m lang. Omgivelserne og baddelen blev beskrevet omhyggeligt. Herbst kunne se, at der før havde været arbejdet i området. På samme sted lå tværs over båden, skrev han, et meget langt lanceskaft, knækket bagtil og halvt overhugget et par tommer fra en spids, som manglede i den anden ende. Om dette så var dette 1,88 m lange skaft, afskåret i begge ender, som Louise Brorson havde omtalt som en "flagstang", vides ikke. Men begge dele var fra samme lodsejers område.

På omtrent samme tidspunkt blev der gravet i Nydam mose på Sundved i hertugdømmet Slesvig. Flensborgsamlingens daværende leder Conrad Engelhardt havde allerede da en fornemmelse af usædvanlige fund af båddele, men den berømte store egebåd var endnu ikke fundet. At Herbst også var særlig opmærksom på båddele skyldes først og fremmest, at sådanne var helt unikke. Det skyldes også den omhyggelige Herbst, at han i sin skitsebog fra gravningen fik noteret, at et jernbeslag på døren til våbenhuset til Næsbyhoved Broby kirke skulle være smedet

Mens undersøgelsen foregik, blev der andre steder i mosen gravet og stablet tørv. Herfra kom folk til Herbst med oldsager, der var pillet ud af tørv. Gradvist dannede der sig et billede af, hvor det centrale fundområde lå; det var i Rasmus Hansens og Chr. Rasmussens lodder. Oldsagerne tæt ved skellet mellem Allese og Broby ejerlav lå dybere end mod syd, dybest nord for skellet, hvor der blev gravet tørv og fundet dybtliggende oldsager i Bendt Larsens lod. En afgrænsning mod både øst og vest tegnede sig. Der blev ikke fundet oldsager i et lille felt i Johan Christiansens lod mod øst. Mod vest blev der intet fundet i den lod, som på fig. 3 betegnes som måske værende Thyge Jørgensens lod.

Den 27. juli blev det senest undersøgte hovedfelt på Rasmus Hansens lod kastet til, og om eftermiddagen og den følgende dag blev de optagne oldsager, ifølge Herbst i alt 324, pakket til forsendelse. Mens arbejdsteltet blev taget ned, modtog Herbst nogle brogede perler, der måske var fundet i 1814 eller året efter sammen med tilsvarende perler, der var blevet indsendt til Oldnordisk Museum af skolelærer Grønvald i Broby i 1820.¹⁸

Det afsluttende regnskab forelå den 1. oktober 1859. Udgravningen havde kostet knap 300 Rdlr. inkl. materialer til konservering. Det betød ifølge Thomsen selv, at han havde måttet tage sig sammen for, at Oldnordisk Museum ikke skulle gå bankerot.¹⁹

Udgravningen i 1865

Herbst holdt øjne og ører åbne for, hvad der skete i Vimose. I sommeren 1862 fornemmede han, at mændene bag museet i Odense ville grave og rejste derfor til Allese. Det er usandsynligt, at der ikke blev fundet oldsager ved de årligt tilbagevendende sommergravninger efter tørv. Hverken i 1860 eller 1861 var der blevet indsendt oldsager til Oldnordisk Museum. Men efter Herbsts besøg i 1862 fulgte igen nogle indsendelser ved Meldal.²⁰

Samlere, antikvitethandlere og museet i Odense havde for alvor øje for mosens oldsager. Hertil kom, at der i nok en fynsk tørvemose blev fundet mange oldsager af samme art og alder. Oldsager fra Kragehul mose ved Flemløse nær Assens havde været kendt siden 1761. I foråret 1864 var Worsaae og Thomsen både i Kragehul og i Vimose. Det førte til, at Engelhardt, der var flygtet fra Slesvig i foråret 1864, i begyndelsen af september hentede fundne oldsager og arbejdede i Kragehul en dags tid med at udgrave oldsager.²¹ I forsommeren, fra 5. juni 1865, var han atter i Kragehul med samme formål. Han var også i Vimose, hvor der også snart skulle skæres tørv.

Ved at anslå dansknationale strenge efter landets nederlag til Preussen

og Østrig i 1864 lykkedes det Worsaae at skaffe en stor særbevilling fra Kirke- og Undervisningsministeriet til en udgravning i Vimose. Her spillede tabet af de berømte slesvigske oldsager, bl.a. de to mosefund fra Thorsbjerg og Nydam moser en rolle. Den 19. juni 1865 forelå en skriftlig aftale om, at to lodsejere, Chr. Rasmussen og Rasmus Simonsen mod betaling ikke skar tørv. Dagen efter var udgravningen i gang. Optakten til denne udgravning er udførligt skildret af Ørsnes og skal derfor ikke genfortælles.²² Men at Worsaae fik presset Herbst til at afstå fra at lede udgravningen og alligevel deltage kan spores i, at hans engagement herefter var halvhjertet. Det gav sig udtryk i indsatsen. Notater og skitser er i modsætning til i 1859 langt mere knappe. Fundopremsningerne er med enkelte undtagelser helt uden oplysninger om, hvordan de enkelte oldsager lå i forhold til hinanden i mosen. Angivelser af funddybder er absolut en undtagelse. Notaterne er heller ikke regelmæssige, og om en sammenhængende fremstilling af de enkelte dages resultater er der ikke tale.

Undersøgelsen varede denne gang mere end to måneder og skete under regionalpressens store bevågenhed. Så fagligt velfunderede var presseomtalerne fra Fyens Stifttidendes side, at man i dag aner en fagmands hånd bag artiklerne.²³

En periode med to arbejdshold bestående af Herbst og adjunkt C.G.V. Faber fra museet i Odense, samt arkæologen V. Boye (1837-1896) og C. Engelhardt betød, at der kunne udgraves oldsager to steder på en gang.

Det centrale område lå ifølge erfaringerne fra 1859 i Broby ejerlav. Derfor koncentrerede man sig om Chr. Rasmussens lod. Allerede en af de første dage fandtes en kam af ben med runer, der senere er blevet tydet som Harja og forklaret som et mandsnavn. En række andre bemærkelsesværdige fund blev gjort. 38 spyd af jern blev fundet indpakkede sammen.²⁴ To andre jernspyd og en kniv blev i begyndelsen af august fundet bundtet sammen, tilsvarende blev flere stykker af randbeslag og en spids til skjolde også fundet indsvøbt sammen. 87 nitnagler af jern fandtes også sammen i flere bundter. Nogle af naglerne sad sammen på en række på flade jernbånd. De mindede Engelhardt om nagler, der havde sammenholdt træet på siderne af en klinkbygget båd.

I Ejlbøl mose ved Haderslev er der langt senere fundet ca. 130 nagler, der minder om dem fra den store båd fra Nydam mose. Denne indeholder imidlertid mere end 600. Det betyder iflg. udgraveren i Ejlbøl mose, at enten var der i Ejlbøl tale om en beskeden del af en sådan båd, eller også var der tale om et meget mindre klinkbygget fartøj.²⁵ Om dette også kan have været tilfældet i Vimose lader sig i dag ikke afgøre. Endelig fandtes dele af mindst tre sammenrullede ringbrynjer, der lå i nærheden af hinanden.

Det særlige ved en professionel arkæologisk udgravning er bl.a., at skrøbelige oldsager som f.eks. trægenstande også reddes. Et stort felt i N.

Hansens lod blev åbnet i august; hermed blev fundområdet fra 1859 udvidet mod vest. Her fandtes f.eks. den 12. august en åre og andre sjældne træsager, blandt andet stave med karakteristiske karvsnitudskæringer i træet. Et specielt sværd blev også fundet. Det var af træ. Engelhardt havde før fundet tilsvarende i Thorsbjerg mose og i den senere publikation forklares træsværd som modeller fra et våbenværksted. At de også kan have været benyttet til træning i kampteknik er en ligeså nærliggende tanke. Ligesom i 1859 blev en række andre oldsager, som ikke var til militært brug, fundet. Her skal blot fremhæves to elegante høvle. Den ene fandtes ved tørveudvindernes oprensning af en vandgrøft og gik i stykker. Først senere, da den skulle konserveres, blev det opdaget, at den bar runer, idet tre mandsnavne var indristet.²⁶

I 1859 var der blevet reddet 324 oldsager. Udgravningen i 1865 medførte en forøgelse af oldsager, der var mere end fem gange så stor. Det var udgifterne også. Men denne gang var der tre parter om at betale. Worsaaes fortidsmindedirektorat betalte med den store særbevilling mere end broderparten af udgifterne. Oldnordisk Museum og museet i Odense bidrog med tilsammen omkring en femtedel af udgifterne. I alt kostede udgravningen 1520 Rdlr. Ved de to udgravninger tilsammen var der blevet undersøgt et område på ca. 9000 kvadratfod, svarende til omkring 876 kvadratmeter. Det er et areal, som samlet ville dække en flade på omtrent 30 × 30 m.²⁷

Et pinagtigt efterspil

Selvom Engelhardt tilbage i 1865 over for Worsaae og Herbst havde fraskrevet sig retten til at publicere Vimosefundet, blev det alligevel ham. Det var et ubetinget krav fra Worsaae, at udgravningerne skulle offentliggøres til glæde for almenheden. Det trak ud for Herbst. Han havde siden Thomsens død i maj 1865 håbet på at efterfølge denne som direktør for Oldnordisk Museum. Men det blev Worsaae. Det gjorde Herbst yderligere bitter, og han reagerede ved at lukke sig inde i sig selv. I foråret 1868 trak han sig som sekretær i Oldskriftselskabet. I efteråret 1868 opsagde han sin stilling som inspektør ved Oldnordisk Museum, men var stadig inspektør ved Møntsamlingen.²⁸ Dette omtales, fordi uenigheden mellem Worsaae og Herbst stak dybere end Herbsts bristede illusioner om en karriere. Forud var som nævnt også sket dét, at Engelhardt på Worsaaes foranledning reelt havde overtaget ansvaret for udgravningen i 1865. Det var ganske vist foregået med Herbsts accept, men anses alligevel – ligesom dét at publicere andres udgravningsresultater – for fagligt særdeles ukollegialt.

En grundlæggende materialepublikation var fortsat et krav. Det kunne

Herbst ikke opfylde, men det kunne Engelhardt, om end det tog sin tid. Ved årsskiftet 1867 var Engelhardt blevet ansat på Oldnordisk Museum. Det var ham, som protokollerede oldsagerne fra Vimosegravningen i 1865. At protokollere var et arbejde som Herbst ellers altid havde stået for og selv foretaget meget akkurat. Engelhardt holdt foredrag om Vimoseudgravningen i Oldskriftselskabet den 15. januar 1867. Foredraget blev trykt på dansk og på fransk senere på året. Herbst var da stadig sekretær i Oldskriftselskabet og stod også for Selskabets tidsskriftrække, Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie, og den fransksprogede *Mémoires de la Société Royale des Antiquaires du Nord*. Offentliggørelserne er derfor troeligen sket med Herbsts accept.

Når Herbst aldrig fik publiceret noget om Vimose eller siden udtrykte sig om arkæologi på tryk, skyldes det, at han ikke magtede det. Der var blevet handlet uden hans medvirken, og han gik i baglås. Han var nok heller ikke enig i Worsaaes mosefundsfortolkning fra 1865, om at oldsagerne skulle forklares som en slagen hærs udrustning ofret af sejrherren af religiøse årsager. Denne fortolkning var Engelhardt i begyndelsen heller ikke enig i. I bogen om Nydam mosefund havde han i 1865 udtrykkeligt skrevet, at årsagen til nedlægningerne var "bestandigt uafklarede". I bogen om Kragehul, som han satte punktum for 20. november 1866, havde han afklaret sit standpunkt og fulgte Worsaaes synspunkt, men yderst forsigtigt. Engelhardt kommenterede også, hvad man åbenbart talte om på museet af andre mulige forklaringer. De gik ud på, at de store mosefund med våben også kunne opfattes som resultatet af marodeurers plyndringer af våben på en nærliggende valplads og senere var blevet skjult. Det troede Engelhardt imidlertid ikke på. For hvorfor fandtes der så også alt muligt andet end netop våben? Han nævner landbrugsredskaber, skeletter og skeletdele af heste og køer samt en båd. At de store mosefund heller ikke skulle forstås som metalhandlers forrådsartikler – en slags marskandiserbutikker – tog han også afstand fra. Endelig nævnte han og argumenterede imod den af Herbst i 1863 fremsatte forklaring, at gravfundne våben syntes at være blevet genbrugte, og at mosefundene dermed også kunne forstås som skjulte skatte, der senere kunne genbruges om nødvendigt. Tilbage i 1860 havde Boye allerede argumenteret for dette, om end han blot dengang forklarede mosefundene som krigsbytte, nedlagt efter en bestemt hensigt, men rimeligvis til senere brug. Det modbevistes ifølge Engelhardt af de ovenfor nævnte fund af værktøj til almindeligt arbejdsbrug, ikke mindst af fund af huggeblokke.²⁹

Selvom Engelhardt tilbage i Flensborgtiden ikke havde været heltidsansat som arkæolog, havde han vænnet sig til at offentliggøre sine resultater senest to år efter, udgravningerne var blevet afsluttede. Det var også sket med Kragehulpublikationen, der udkom i begyndelsen af 1867. Men med bogen om Vimose varede det dobbelt så lang tid.

En kollega på museet, A. Strunk (1816–1888), skrev i februar 1869, at det gik trængt med Engelhardts Vimosepublikation.³⁰ De komplicerede kollegiale forhold på Oldnordisk Museum har måske betydet, at faglige diskussioner blev ufrugtbare eller slet ikke fandt sted. Men sidst på året udkom den så, bogen om Vimose.

Vimosepublikationen hører absolut ikke til Engelhardts bedste. Den er tydeligvis et uinspireret pligtarbejde. De faglige argumenter er i flere tilfælde modstridende, hvad angår overvejelser om fundets og oldsagernes indbyrdes alder. Alligevel er bogen værdsat, fordi den som grundlæggende materialepublikation gengiver mange oldsager.

Fund fra Vimose efter 1865

Efter udgravningen i 1865 sendte Oldnordisk Museum et udvalg af oldsager til museet i Odense. Derudover byttede man tidligere fundne oldsager fra Vimose med andre oldsager, der ikke var fra Vimose. En særudstilling om Vimosefundet blev også senere vist i Odense.³¹

Der fandtes fortsat oldsager i mosen, som Meldal indsendte på finderens vegne.³² I 1871 blev en helt usædvanlig 8 kg tung ringbrynje indsendt til museet (fig.4). Den var blevet "fisket" op i en pose fra en vanddybde af omkring 2,5 m. Dele af menneskeknogler blev også indsendt. Meldal mente, at moseloddens ejer var finderen, men så var en anden mand kommet til ham og havde fortalt, at det var ham, der havde fisket brynjen op. Han ville have del i dusøren. Museet var ikke meget for at tage stilling, men mente principielt, at det var finderen og ikke ejeren, som Danefægdogtgørelsen tilkom. Situationen blev yderligere kompliceret derved, at ejeren privat havde fået tilbudt 40 Rdlr.

Det er første og eneste gang i det skriftlige bevarede kildemateriale, at ordet Danefæ omtales, og at Danefælovgivningen citeres. Normalt er betegnelsen dusør benyttet; den omfattede foruden metalværdien også en findeløn. Imidlertid holdt Meldal fast på, at det var ejeren, som var finder; han var heller ikke uvillig til at "give den anden noget". På grund af dette blev godtgørelsen stor, 50 Rdlr., dog uden at museet dermed tog stilling til, hvad den anden skulle have. Året efter indsendtes sværd og spydspidser. Det gav Engelhardt anledning til at skrive til Worsaae, at sager af træ, som sædvanligt var blevet ødelagte. Det ærgrede ham, men førte ikke til nye udgravninger.³³

Worsaae havde andre planer, endda meget store. I foråret 1873 fik han med Rigsdagens enstemmige indstilling gennemført store årlige bevilninger til at lade foretage landsdækkende berejsninger af fortidsminderne med henblik på deres registrering og dokumentation af viden om ældre fund. De såkaldte herredsberijsninger skabte grundlaget for den i dag helt

Fig. 4. Nationalmuseets prægigste ringbrynje blev "fisket" op fra Vimose i 1871. Det foregik med en vandgennemtrængelig pose, monteret på en lang stang, i samtiden kaldet en ketsjer. Ringbrynjen består af mere end 20.000 små jernringe og vejer 8 kg. Tilsvarende lige så velbevarede ringbrynjer var tidligere blevet fundet i Thorsbjerg mose i Angel, Sydslesvig. Foto: Nationalmuseet.

The most magnificent chain mail in the National Museum was "fished" out of the Vimose in 1871 by the help of a landing net. It consists of more than 20.000 small iron rings and weighs 8 kilos. Chain mails equally well preserved had previously been found in Thorsbjerg bog in Angel, Southern Slesvig. Photo: The National Museum.

uundværlige beskrivelse af de enkelte fortidsminder i hele landet. Det første år, 1873, var bevillingen til herredsberejsningerne 3500 Rdlr. Det ambitiøse projekt, som i dag er et helt enestående arbejde, som har tilvejebragt et grundlæggende kildemateriale, optog de fleste arkæologer og tegnere i mange år fremover.³⁴

Problemerne med fund fra Vimose fortsatte. Fra en antikvitetshandler havde Herbst i 1873 hørt, at der skulle være fundet endnu flere mageløse oldsager. Det var et bidsel med messingkæder, et stort hestemulebeslag af bronze og en bronzering med sølvindlægning. Antikvitetshandleren havde tilbudt 75 Rdlr., men ejeren ville ikke sælge for mindre end 100 Rdlr. Den rene guld- og sølvtænderi var ikke stor. Den blev senere vurderet til 15 Rdlr. Ejeren var kendt for at være påholdende og ville næppe give sin karl, der var finderens, mere end 3 Rdlr. Der var også kommet ny

præst i Allese. Herbst vidste ikke hvem, men han skrev til Worsaae, der var på Langeland, og bad ham om at rejse til Allese. Worsaae talte med den nye præst, C.G. Svelmøe (1821-1882), og denne indsendte derefter oldsagerne, der af museet blev vurderet til præcis 100 Rdlr., som derefter blev udbetalt i dusør. Også denne gang overlod museet det til præsten at finde et kompromis mellem finder og ejer.

Efter dette mellem spil fulgte igen et par år med indsendelser via præsten i Allese, om end de ikke var så regelmæssige som i Meldals tid og op-hørte helt i 1877.³⁵

Ved en herredsberejsning på Fyn viste det sig i 1882 igen at være galt i Vimose. Tørvegraverne havde stadig ekstra fortjenester ved at finde og sælge oldsager. Det viste sig, at alt blev opkøbt af antikvitethandler Hans Jensen i Odense. Det skyldtes, at finderne end ikke fik deres udgifter be-talt af pastor Svelmøe.³⁶ Men også privatsamlere udkonkurrerede museet i København. En af dem var slægtshistorikeren, jægermester C.E.A. Schöller (1843-1932) på Margaard. Han havde mange gode oldsager fra Vimose. Det var ham, der tilbage i 1871 havde tilbudt at købe den prægtige ringbrynje. I 1880'erne blev blandt andre museet i Odense statsaner-kendt, fik årlige statstilskud og en tilsynsførende arkæolog fra hovedmu-seet. Gennem Odensemuseet blev det derfor forsøgt at få Schöller til at afgive sine oldsager. Men han ville ikke af med dem, så om Danefæ har der nok ikke været tale.³⁷

Indsendelserne af oldsager i 1890'erne bærer næsten alle præg af at be-stå helt eller delvist af ædelmetaller. Dette betyder formodentlig, at Da-nefælovgivningen er blevet benyttet til inddragelse af oldsager. Ordvalget i korrespondancer om indleveringer fra før denne tid er ikke altid gen-

Fig. 5. Apoteker Christen Mikkelsens dupsko med runer blev skænket til Nationalmuseet i 1902. Den blev fundet i 1901. Runerne kunne allerede dengang ikke tydes, omend det blev forsøgt. Mikkelsens tegning af runerne viser, at der var blevet skrevet på begge sider af dupsko. Natio-nalmuseet.

In 1902, the chemist Christen Mikkelsen gave this ferrule, inscribed with runes, to the National Museum. It had been found the previous year. The runes have never been interpreted. According to Christian Mikkelsen's drawing, there were runes on both sides of the ferrule. The National Museum.

Fig. 6. Som mange arbejdsværelser bar også apoteker Mikkelsens præg af ejerens hobby. I skabe fra gulv til loft ses den store oldsagssamling, som bestod af næsten 3000 oldsager. Hustruen Louise Mikkelsen, født Helweg, (1850–1913) ses til venstre. Foto: Før 1913, privateje.

The study of Mr Mikkelsen, the chemist, showed signs of the owner's hobby. Cupboards from floor to ceiling are filled with his large collection of almost three thousand artefacts. The lady to the left is Mrs Louse Mikkelsen, born Helweg (1850–1913). A private photo taken before 1913.

nemskuelige. En egentlig protokol over Danefæ er først ført på Nationalmuseet fra 1904.³⁸

I mellemtiden havde museet i København fået en ny kontaktperson til finderne. Det var apoteker Christen Mikkelsen, der også selv var samler af oldsager. Han var kommet til Odense i 1884 og havde allerede da en stor samling af bl.a. oldsager fra Jylland. Nationalmuseets tilsynsførende ved provinsens museer, Sophus Müller (1846–1934), så Mikkelsens samling. Den indeholdt bl.a. en dupsko fra Vimose, som var indgraveret med runer (fig.5).³⁹ I dag ville den helt klart være at betragte som Danefæ. Den behændige Müller pressede diskret. Sagen endte med, at Mikkelsen i 1902 skænkede dupskoen til Nationalmuseet. Dette skyldtes ifølge ham selv i gavebrevet, at den havde en særlig national og videnskabelig betydning og derfor måtte opbevares i Nationalmuseet. Til sidst i gavebrevet ønskede han, at den kunne bidrage til at gavne både sprogforskningen og arkæologien: ...“til Gavn og Ære for vort Fædreland.”

Der var også en anden grund. Den røbes i folgebrevet til Müller. Gaven blev givet, som der står: “Ogsaa af Hensyn til den anden Sag”. Sene-

Fig. 7. Kun med besvær kan man forestille sig de vanskeligheder, som Vimosen bød arkæologer, tørveudvindere og samlere i det 19. århundrede. Stedet er i dag er omdannet til en smuk sø. Foto: Jørgen A. Jacobsen, Odense Bys Museer.

It is hard nowadays to imagine the difficult conditions which archaeologists, peat cutters, and collectors of the 19th century met in Vimose, as the bog was later made into a beautiful lake. Photo: Jørgen A. Jacobsen, Odense Bys Museer.

re i brevet røbes denne sag – omend fortsat indirekte. Mikkelsen foreslog, at Müller måske i nær fremtid kunne få lejlighed til at fortælle “Kielerne”, at en sådan særlig dupsko var fremkommet og skænket Nationalmuseet. Müller takkede uden at berøre den anden sag. Mikkelsens brug af ordet “Kielerne” røber, at den anden sag drejede sig om Nydam mose. Den lå i et andet land, i den preussiske provins Schleswig-Holstein. Her havde hovedmuseet i Kiel det overordnede ansvar for arkæologien. Når Mikkelsen overhovedet omtalte arkæologerne fra Kiel over for Müller, var det fordi Mikkelsen var Nationalmuseets dækmand som ejer af jord i Nydam mose. Det var han bl.a. blevet ved Müllers mellemkomst for netop at undgå arkæologiske udgravninger ved Kieler-museet.⁴⁰

Mikkelsen havde yderst forsigtigt og med flere forbehold i gavebrevet fra 10. februar 1902 antydnet, at også hans andre oldsager fra Vimose engang kunne ende på Nationalmuseet (fig. 6). Dette skete ikke. De endte i stedet på museet i Odense. Her fik Mikkelsen i pagt med tidens ånd indrettet en mindestue for sig selv og sine oldsager. Fra Vimose var der hen imod 450. Ved den lejlighed udtog Nationalmuseet omtrent 30 oldsager fra Vimose.

NOTER

Nationalmuseet, København (NM):

Danmarks Oldtid (NM I). Museumsfagligt arkiv: Beretningsarkivet (Ber.), Protokoller, efterfulgt af museumsnummer eller andet. Danmarks Middelalder og Nyere tid (NM II), efterfulgt af Museumshistorisk Arkiv, før 1892 (MHA). Det Kongelige Bibliotek, håndskriftafdelingen (DKB), efterfulgt af arkivnr. og navn. Dansk Biografisk Leksikon (DBL). Fyns Stiftsmuseum (FSM). Chr. Mikkelsens og Poul Helweg Mikkelsens protokoller og gravebøger.

- 1) NM I. Ber., Vimose. Breve og koncept af 3.8. 1848, 24.8. og 6.10. 1849.
- 2) Engelhardt 1869, s. 12. Brøndsted 1966, s. 215. Klindt-Jensen 1953, s. 58-59, Hedeager 1988, s. 236.
- 3) NM I. Fra Frederik VII's samling, mus.nr. 24219-23.
- 4) Benyttede museumsnumre er 10067-69 fra før 1848, i 1848 10299-334, i 1849 10826-48, 11145(?), i 1850 11148-86, i 1851 11637-58, 11734-54, i 1852 12455-98, 12736-40, i 1853 13642-93, i 1854 14034-89, 14302-22, i 1855 15125, 15238-67, i 1856 15525-30, 15587-99, 15665-96, i 1857 16123-26, 16134-60, 1858 17065-122, 17144-71, og 18045-52. De 861 oldsager er fordelt på 454 museumsnumre.
- 5) Nielsen 1934, Larsen 1941, s. 461-465, Albrechtsen 1941, s. 467f. FSM. protokoller, gravebøger og beretninger.
- 6) Worsaae, 1936, s. 81, hvori hans brev af 24.8. 1853 til Thomsen gengives. Ørsnes 1969, s. VI-VII.
- 7) NM I. Ber., Vimose. Breve og koncepter af 21.6., 25.6., 30.6., 5.7., 14.7., 18.7., 19.7. og 11.8. 1856.
- 8) NM I. Ber., Vimose. Breve og koncepter af 30.8., 2.10., 18.10. 1856, 23.3. 1857, 26.3., 5.9., 12.9. og 16.10. NM II. MHA. Meldal til Thomsen 3.7. 1857.
- 9) NM I. Ber., Vimose. Obels tak til Thomsen af 7.6., 19.6. Meldal til Thomsen (om Obels meritter), 23.6. Obel til Thomsen (tre oldsager af jern) og 26.6. 1858 (andre fund). Worsaae 1859, Pl. 67 nr. 253. Engelhardt 1869, s. 16, Fig. 18.
- 10) NM I. Ber., Vimose: Obel til Thomsen 5.7., 18.7. og fra Vejle 1.8. 1858.
- 11) NM I. Ber., Vimose. Brev af 22.10. 1858.
- 12) NM I. Ber., Vimose. Brev og koncept af 10.12. og 27.12. 1858. Herbsts oversigt over fundne oldsager og udbetaling af dusører indtil 1859.
- 13) NM I. Ber., Vimose. Kontrakt kopi af 25.5. 1859.
- 14) NM I. Ber., Vimose. Herbsts gravebog fra 1859 og 1865, samt hans skitsebog 1859, der også er anvendt i 1865.
- 15) NM I. Ber., Vimose. Brev af 14.7. 1859.
- 16) Adamsen & Jensen 1997, s. 317.
- 17) Engelhardt 1869, s. 15.
- 18) NM I. Mus.nr. CCXV. Senere tilføjet af Herbst.
- 19) Wiell 1997a, s. 109.
- 20) NM I. Ber., Vimose. Breve og koncepter af 27.1. 1860, 19.6. 1862, 17.7. 1862, 1.8. 1862, 15.9. 1862 og 13.8. 1863.
- 21) NM II. MHA. Inspektoratet for mindesmærkers bevaring. Regnskab af 31.3. 1865.
- 22) Ørsnes 1970, s. IX-XII.
- 23) Fyens Stiftstidende 28.7., 29.7., 7.8., 14.8. og 24.8. 1865. Forfatteren er antagelig arkæologen Vilhelm Boye eller adjunkt Faber.
- 24) Stoklund 1995, s. 333, Henriksen 1996, s. 48-54 (Harjakam). Engelhardt 1969, s. 4, Ilkjær 1975, s. 117-162. (38 spyd).
- 25) Carnap-Bornheim 1997, s. 228 (om Vimosenaglerne). Ørsnes 1994, s. 42 (om Ejsbølagnaglerne).
- 26) Engelhardt 1869, Pl. 18, 27. Stoklund 1995, s. 331.
- 27) NM II. MHA. Inspektoratet for mindesmærkers bevaring. Engelhardts regnskabsoversigt af 26.8. 1865, samt senere regnskabsoplysninger i oldsagsprotokollen. NM I. Protokoller, fra udgravningen i 1859 mus.nr. 18640-888, 20400-403, 20271-300, 21157-91 og 21602-48. Fra udgravningen i 1865 mus.nr. 22609-24808, 2199 protokolnumre.

- 28) Høgsbro 1991.
- 29) Herbst 1863, s. 376-77. Boye 1860, s. 42-43, Engelhardt 1867, s. 15-17.
- 30) DKB. Ms.Phot. 151, 2. Brev af 2.2. 1869 til Sv. Nilsson, Lund.
- 31) NM I. Ber., Vimose. Takkeskrivelse af 20.5. 1866, samt museets koncepter af 31.5. 1866 og 6.11. 1868.
- 32) NM I. Protokoller. C 29-30, sværd og lancespids, brev 10.9. 1866. C 191, C 709-11, et spyd og to skjoldbuler, brev af 28.6. 1870. C 1004-1013, et sværd med stempel, breve og koncepter af 20.9., 23.9. og 17.10. 1870.
- 33) NM I. Protokoller, C 1078 brynje, C 1078a knogler, C 1420-27 og C 1522, sværd og spydspidser. Ber., Vimose, breve og koncepter af 23.6., 5.7., 15.7., 19.7. 1871 og 20.7. 1872. NM II. MHA. Worsaaes breve, fra Engelhardt 25.7. 1872.
- 34) Ebbesen 1985. Jensen 1998, s. 88-89.
- 35) NM II. MHA. Worsaaes breve, brev af 2.7. 1873. Ber., Vimose, breve af 3.7., 10.7., 14.7. og 17.7. 1873. NM I. Protokoller. 1874: C 1806-15, to skjoldbuler, fem spydspidser, en kniv, to bronzebeslag og en pilespid af ben. 1875: C 1951-59, andre jernoldsager. 1876: C 2759-62, et ufuldstændigt, tveægget jernsværd med stempel og tre spyd.
- 36) NM II. MHA. Herredsrejser. Brev af 17.9. 1882.
- 37) DBL, 3. udg. 13, 1983, s. 277. Genealog C.E.A. Schøller (1843-1932). NM I., Ber., Vimose. Breve af 19.12. 1887 og 19.1. 1888. Ørsnes 1993, s. 265f.
- 38) NM I., Ber., Vimose og protokoller: C 6604, C 7155-56, skjoldstykker og noget sølv, C 9400-02 spydspidser og en dupsko, C 9424, et sølvbeslag til sværdknap, breve af 30.5. og 8.6. 1898, samt C 11329, runedupsko og brev herom af 22.12. 1898, 18.12. og 20.12. 1901, 15.1., 10.2., gavebrev og følgeskrivelse til Müller.
- 39) Larsen 1935, s. 121, om Mikkelsens oldsager. Stoklund, 1995, s. 329-30, om runedupskoen. FSM. Chr. Mikkelsens katalog over oldsager fra Vimose, nr. 310. Runer var dengang som nu betydningsfulde fund, fordi de er med til at ophavs- og brugsbestemme oldsagerne. Lund Hansen 1998.
- 40) NM I. Ber., Vimose. Brev af 2.2., koncept af Müllers takkebrev af 12.2 1902. Wiell 1997b, Nydamsagen, s. 18f.
- 41) NM I. Ber., Vimose. Notat herom 1906-7.

LITTERATUR

- Adamsen, C. og Jensen, V. (red.) 1997: *Danske præsters indberetninger til Oldsagskommissionen af 1807 Bornholm, Lolland-Falster og Fyn*. Højbjerg.
- Albrechtsen, E. 1941: Apoteker P. Helweg Mikkelsens samling. *Fynske Aarbøger*, s. 467f. *Antiquarisk Tidsskrift 1846-48*: Om Vimose Fundet.
- Boye, V. 1860: Bidrag til Kundskab om den ældre Jernalder i Danmark. *Annaler for Nordisk Oldkyndighed*.
- Brøndsted, Johs. 1957-1960: *Danmarks Oldtid I-III*. København.
- Carnap-Bornheim, C. 1997: Zur Bedeutung der militärischen Seefahrt bei den Barabaren im 3. Jahrhundert n. Chr. – Scandinavien, Die Nordsee und das Schwartz Meer. *Military Aspects of Scandinavian Society in a European Perspective, A.D. 1-1300*. Copenhagen.
- Ebbesen, K. 1985: *Fortidsmindefredning i Danmark*. København. Engelhardt, C. 1866a: Kragehul Mosefund. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Engelhardt, C. 1866b: *Denmark in the Early Iron-age, illustrated by recent discoveries in the peat mosses of Slesvig*. London.
- Engelhardt, C. 1867a: *Kragehul Mosefund, 1751-1865. Et overgangsfund mellem den ældre Jernalder og Mellem-Jernalderen*. Kjøbenhavn.
- Engelhardt, C. 1867b: Om Vimose-Fundet. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*.
- Engelhardt, C. 1867c: Sur la trouvailles de Vimose en Fionie. *Extr. des Mémoires de la Soc. Roy. ds Antiquaires du Nord pour 1867*.
- Engelhardt, C. 1869: Vimose Fundet. *Fynske Mosefund no.II*. Kjøbenhavn.

- Hedeager, L. 1988: Danmarks Historie 200 f.Kr. til 700. Danernes land. Olaf Olsen (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* 2. København.
- Henriksen, M. B. 1996: Harja-kammen fra Vimose-fundet. *Fynske Minder*.
- Høgsbro, K.-E. 1991: Thomsen, Herbst og Erslev. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 5. juni.
- Ilkjær, J. 1975: Et bundt Våben fra Vimose. *Kuml*.
- Ilkjær, J. & Lønstrup, J. 1982: Interpretation of the Great Votive Deposits of Iron Age Weapons. *Journal of Danish Archaeology* 1.
- Ilkjær, J. & Ørsnes, M., 1993 – se Ørsnes.
- Jensen, J. 1998: *Manden i kisten. Hvad bronzealderens gravhøje gemte*. København.
- Jensen, V. : – se Adamsen
- Klindt-Jensen, O. 1953: Ein Greifenkopf vom Zugmantel und sein Gegenstück im Vimose-Fund. *Saalburg Jahrbuch, Bericht des Saalburgmuseums*, XII.
- Larsen, Sv. 1935: *Et Provinsmuseums Historie*. Odense.
- Larsen, Sv. 1941: Apoteker P. Helweg Mikkelsen. *Fynske Aarbøger* 1941, s. 461-465.
- Lund Hansen, U. 1987: *Römischer Import im Norden*. Nordiske Fortidsminder. B. 10. København.
- Lund Hansen, U. (et alii) 1995: *Himlingeøje – Seeland – Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*. Kopenhagen.
- Lund Hansen, U. 1998.: Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung. *Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4-9. August 1995*. Berlin.
- Nielsen, L. Chr. 1934: *Apoteker Christen Mikkelsen*. Ringkøbing, Mariager, Odense.
- Nørgård Jørgensen og Clausen, B. 1997 (red): *Military Aspects of Scandinavian Society in a European perspective, A.D. 1 – 1300*. Copenhagen.
- Stephens, G. 1867-1886: *The Old-northern Runic Monuments of Scandinavia and England I-II*. London and København.
- Stoklund, M. 1986: Neue Runenfunde in Illerup und Vimose (Ostjütland und Fünen, Dänemark). *Germania* 64.
- Stoklund, M. 1995: Die Runen in der römischen Kaiserzeit. I Lund Hansen 1995.
- Thrane, H. 1998: *An Archaeologist's View of Runes*. I Düwel, K. (red.): *Runeninschriften als Quellen interdisziplinär Forschung*. Berlin, New York.
- Wiell, S. 1997a: *Flensborgsamlingen 1852-1864 – og dens skæbne*. Flensborg.
- Wiell, S. 1997b: *Nydam II-fundet. Sølvskatten anno 1888/Der Silberschatz Anno 1888*. Selskabet for Nydamforskning.
- Woelcke, K. 1930: Der neue römische Paradehelm aus Hedderheim. *Germania*.
- Worsaae, J.J.A. 1936: *Af en oldgrandskers breve 1848-1885*. V. Hermansen (udg.) København.
- Ørsnes, M. 1969-1970: *Forord til genudgivelse af C.Engelhardt: Sønderjyske og fynske Mosefund. Bd. I-III*. København.
- Ørsnes, M. 1984: *Sejrens Pris. Våbenofre i Ejsbøl Mose ved Haderslev*. Haderslev Museum.
- Ørsnes, M. 1988: *Ejsbøl I. Waffnopferfunde des 4.-5. Jahrhunderts nach Chr.* Nordiske Fortidsminder. B. 11. København.
- Ørsnes, M. 1993: *Zaumzeugfunde des 1.- 8.Jahrh. nach Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Acta Archaeologica*. Vol. 64 (2).

A history of the Vimose finds

The story of the finds and excavations of the Vimose bog on Fyn takes its beginning in the early 19th century. Finds had been made there earlier on, but the first artefacts were sent to “Oldnordisk Museum” in Copenhagen (now the National Museum) in 1848. More artefacts followed during the next half-century, as described in the article.

In 1858, an unsuccessful attempt was made to excavate the bog. The article describes the following two excavations in 1859 and 1865 to give an account of the changes in the intellectual approach. The excavation of 1865, which was published in 1869, had unpleasant consequences for a person involved. An outline of events concerning Vimose illustrates the general development in Danish archaeology, which became still more professional during this period.

In 1848 and 1849, Mrs Louise Brorson, who was married to the vicar of Allese, sent a number of artefacts to the museum. Among these was a very unusual bronze figure depicting the head of a griffin (fig. 1). The finder had informed her, that this object had been placed at the end of a long stick, with some coloured material, which had crumbled away. He described it as a flagstaff, perhaps from the ship, which he assumed lay beneath the flagstaff. Today the griffin head is described as part of a helmet. However, the information in this old account suggests that it should perhaps rather be interpreted as part of a genuine Roman standard.

After the death of her husband, Mrs. Brorson asked the succeeding Allese vicar to send the artefacts to “Oldnordisk Museum”. During the following many years, the reverend Mr Meldal thus carefully and loyally sent the bog finds to the museum.

By the middle of the 19th century, bog finds were an important topic in Danish archaeology. The reason, as already sensed by Mrs. Brorson, was the fact that these finds could give information of what was regarded as the national roots of the Danes. During the early 1850ies the young keeper of historical

monuments, Mr J. J. A. Worsaae, wished personally to excavate the Vimose bog, but he never got the opportunity. Archaeological excavations were in the making and very expensive. In 1856, another person entered the scene, and in 1858, he performed what he described as excavation attempts in the Vimose bog. These did not turn out very well but resulted in a professional excavation the following year.

Mr C. F. Herbst, an employee of “Oldnordisk Museum”, conducted the 1859-excavation. The excavation lasted three weeks and cost 300 Rdlr., which according to Director C. J. Thomsen, almost made the museum insolvent. Beforehand, Mr Herbst had prepared himself thoroughly, and the excavation bears the impress of precision (figs. 2 and 3). Almost four hundred artefacts were found, including the remains of a dugout – perhaps the very same one observed in 1848/49. The archaeologists uncovered some finds in a position that indicated that they had been floating on water for a while. Others seemed to have been stuck into an overgrowing lake. Mr Herbst found what he interpreted as the eastern and western boundaries of the area containing finds. Peat cutting in the area north of the boundary between the Broby and the Allese associations of landowners had also proved this area to contain finds. However, he was unable to excavate here.

The excavation resulted in nothing but the acquisition of more artefacts for the museum, which did not meet them with the appreciation they deserved. In addition, the excavation had to be published.

The delivery of artefacts continued, and another excavation took place in 1865. Denmark had been at war in 1863/64 with Prussia and Austria. The war concerned the duchies of Slesvig and Holstein. Denmark lost the war. The loss of two large bog finds supplemented the loss of land: the Thorsbjerg find and the Nydam find, which the leader of the Flensborg Collection, Mr C. Engelhardt, had previously excavated in the duchy of Slesvig.

During the war, he had fled to Copenhagen.

Mr Engelhardt had arrived at “Oldnordisk Museum” as the very man they needed to carry out yet another excavation at Vimose. Mr Herbst had been either unable or reluctant to take this task upon himself.

Mr Worsaae raised most of the necessary finance for the 1865-excavation. “Oldnordisk Museum” and the Museum of Odense contributed small sums. One of the most important results of this excavation was the establishing of the size of the find area, which turned out to be much larger than previously assumed. Around two thousand two hundred artefacts were excavated.

The 1865-excavation had an unpleasant aftermath, as the relations between Mr Herbst and Mr Worsaae deteriorated. After Mr Worsaae having become the director in 1866, Mr Herbst withdrew ever more into himself. In 1868, he handed in his resignation. Mr Herbst was unable to meet the director’s unconditional demand, that he should publish the excavations at Vimose in print. Engelhardt, on the other hand, was able to do this, although he had renounced the right to publish the excavation already in 1865. The museum had employed Mr Engelhardt in the beginning of 1867, and he published the two excavations in 1869. The publication shows signs of seediness, partly due to the difficult relations between the museum colleagues. The professional conclusions in the book are contradictory. Yet, even today the book remains a useful and often consulted catalogue of artefacts.

After the excavation in 1865, artefacts kept turning up during the seasonal peat

cutting. A large treasure-trove and a reward were given to the finder of a well-preserved chain mail in 1871 (fig. 4). In spite of this, the museum was unable to staunch the growing demand for Vimose finds put forward by collectors and antique dealers.

The last excavation at Vimose had cost more than fifteen hundred Rdlr. Yet, many artefacts had been left in the bog. However, professional excavations were not resumed in the remainder of the 19th century. Instead, Worsaae obtained more than twice this sum for an even larger project, a complete registration of the Danish antiquities: from 1873, the museum employees toured the country to record the historical monuments.

During the 1880ies the provincial museums, including the museum in Odense, obtained government authorisation and were appointed a supervising archaeologist from “Oldnordisk Museum”. The archaeologist Sophus Müller, director of a museum division of “Oldnordisk Museum”, cooperated with the big scale collectors. One of these was the pharmacist, Mr Mikkelsen of Odense (fig. 5 and 6). Christen Mikkelsen handed in artefacts to the museum in Copenhagen but also created his own private collection of archaeological finds. This large collection, consisting of more than 450 items, was later obtained by the museum of Odense.

Stine Wiell
Haderslev Museum

Translated by Annette Lerche Trolle